

نیازسنجی موضوعات پژوهشی در دانش‌های صرف و فقه اللغة

محمد مهدی احسانی فر^۱

نیازسنجی، پروژه‌ای است «راهنما» برای معرفی جدیدترین موضوعات نیازمند و قابل پژوهش. این پروژه، بر مرز دانش می‌ایستد و با نگاهی به آینده، نیازهای پژوهشی را نشان می‌دهد. چنین فرایندی، برای کسانی که می‌خواهند یافته‌هایی در آن دانش داشته باشند، مسأله‌ای را حل کنند و یا نگاه و تحلیلی نو ارائه نمایند، راه را کوتاه می‌کند. بدون نیازسنجی، هر جوینده دانشی، خود باید کشف کند که چه موضوعاتی کار شده و چه موضوعاتی، جای کار دارد؛ ولی نیازسنجی، این بخش از راه دانش را به عهده می‌گیرد و سمت و سوی اولویت‌های پژوهشی را روشن می‌کند.

زبان عربی، لسان قرآن کریم و احادیث اهل بیت علیهم‌السلام است. قرآن و حدیث، محور و منبع دین هستند؛ از این رو یادگیری زبان عربی، زیرساخت فهم کارشناسانه از دین خواهد بود. این زبان، شاخه‌های چندی دارد که «صرف» و «فقه اللغة» دو شاخه آن هستند. هرچند تسلط بر دانش صرف، ضرورتی برای برداشت کارشناسانه از متون دینی است، اما تسلط بر آن چه در این زمینه نگاشته شده به معنی رسیدن به مرزهای دانش است. همواره پژوهش پس از رسیدن به لبه دانش، معنا می‌یابد. از این رو پژوهشگر باید پس از تسلط بر علم، به آن چه تاکنون نگاشته شده، آگاهی یابد. در این صورت او به مرز دانش رسیده است و باید برای فراتر بردن مرز، موضوعات نویی را کشف کند و لبه دانش را بگستراند. به عبارت دیگر، هنگامی که گزاره‌های موجود در یک علم، به سقف می‌رسند پژوهش با یافتن گزاره‌هایی نوین و یا تحلیل‌ها و نگاه‌هایی نو، این سقف را بالاتر و لبه دانش را آن‌سوتر می‌برد. چنین شناختی از عرصه یک دانش برای همه پژوهشگران، دست‌یافتنی نیست. نیازسنجی، این فرایند را دنبال می‌کند و چنین شناختی را به همه علاقه‌مندان پژوهش عرضه می‌نماید.

«اولویت‌های پژوهشی دانش صرف و فقه اللغة» که از آن به «نیازسنجی پژوهشی» این دو دانش تعبیر می‌شود، راهبری مطالعات پژوهشی این دو دانش را بر عهده دارد. این اقدام به معنی «شناسایی نیازهای پژوهشی در حوزه دانش صرف و فقه اللغة و تعیین اولویت‌ها در بین پروژه‌ها و موضوعات صرفی و فقه اللغةی، جهت عملیاتی کردن آنها» است.

این پروژه که با حمایت معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه و توسط گروه علمی ابن سکت اهوازی در موسسه سید مرتضی علیه السلام اجرا شد، برای شناسایی موضوعات پژوهشی ضروری و اولویت‌گذاری آنها مسیری پذیرفته‌شده (استاندارد) و نسبتاً جامع را طی کرد. یکی از مراحل این مسیر، مصاحبه‌هایی بود که با کارشناسان انجام شد. گفت‌وگو با آنها برای ارتقای موضوعات و دستیابی به نیازهای جدید، ضروری بود. برای شناسایی کارشناسان، چند معیار را در نظر گرفتیم:

- نخست اینکه در دانش صرف یا فقه اللغة متخصص باشند.
- دوم اینکه تخصص خود را در این دانش‌ها و یا در یکی از عرصه‌های علوم اسلامی، کاربردی کرده باشند.
- سوم اینکه، در حوزه پژوهش، حرفی برای گفتن داشته باشند.

بر این اساس، فهرستی از متخصصان، تهیه و با ۱۸ نفر از آنها گفت‌وگو شد. از نتیجه این گفت‌وگوها موضوعاتی به دست آمد که پس از تبدیل به مساله و عنوان، به مجموعه عناوین پژوهشی افزوده شد.

همه این مصاحبه‌ها مشتمل بر نکات گفتنی در حوزه ادبیات عرب است؛ نکاتی که گاهی حرف دل بسیاری از کارشناسان دیگر، استادان و پژوهشگران است. در همه این مصاحبه‌ها از نقش دانش صرف و فقه اللغة در فهم قرآن و حدیث نیز سخن به میان آمده است؛ چراکه اساساً وظیفه حوزه‌های علمیه، پرداختن به قرآن و سنت است. در واقع، مصاحبه‌های یادشده، مسیر میان‌رشته‌ای ادبیات عرب با قرآن و حدیث را نشان می‌دهند. از این رو می‌توان متون آن را هم در عرصه ادبیات عرب، دسته‌بندی کرد و هم در عرصه علوم قرآن و حدیث.

مجله دانش‌ها و آموزه‌های قرآن و حدیث، تصمیم گرفته تا این مصاحبه‌ها را در طول چند شماره چاپ کند. ضرورت چاپ این گفت‌وگوها و هدف از آن چند چیز است:

- این گفت‌وگوها در فرایندی علمی انجام شده و مشتمل بر نکات تخصصی فراوانی است. این نکات، محصول سال‌ها تجربه پژوهشگران و استادان حوزه علمیه قم است. انتقال این تجربه‌ها به دیگران، ضرورتی راهبردی است.

- محتوای این گفت‌وگوها با موضوعات قرآنی و حدیثی مرتبط بوده و می‌تواند خلأهای پژوهشی عرصه قرآن و حدیث را در شاخه مرتبط با صرف و لغت، نشان دهد. به عبارت دیگر، شناخت اندیشه‌های میان‌رشته‌ای ادبیات عرب با قرآن و حدیث، زمینه‌ای برای گسترش بحث‌های قرآنی و حدیثی و زیربنای افزایش کاربرد قرآن و سنت در جامعه خواهد بود. از این رو انتشار مصاحبه‌های یادشده می‌تواند راه را برای شناخت گزاره‌های میان‌رشته‌ای باز یا هموارتر کند.

- این مصاحبه‌ها مشتمل بر نوآوری‌های متعددی در زمینه ارائه موضوع، روش، اندیشه، منابع و امور علمی دیگری است که می‌تواند سر‌نخ‌های خوبی را به پژوهشگران و استادان عرضه کند.

- مصاحبه‌شوندگان از استادان شناخته‌شده حوزه علمیه قم هستند. تجربه علمی و کاربردی آنان، الگویی برای طلاب و دانشجویان خواهد بود.

این بهره‌ها و فوایدی دیگر همچون آن، موجب شد تا تصمیم به چاپ همه مصاحبه‌ها بگیریم. برای چاپ این گفت‌وگوهای علمی، ابتدا صوت آنها پیاده شد. سپس متن آنها تا جای ممکن از حالت محاوره‌ای خارج شده و به صورت متن رسمی درآمد. روشن است که برای حفظ فضای گفت‌وگو نمی‌توان ادبیات این متون را به سمت ادبیات رسمی معیار در مقالات درآورد. پس از آن، متون، مورد تدوین قرار گرفت و در پایان، عنوان دهی شد. در این مسیر، مطالبی که ارتباطی با موضوع بحث نداشت، حذف شد؛ سلام و احوال‌پرسی‌ها و تشکرات و تعارفات معمول، از این گروه بود. در نهایت، متن مصاحبه‌ها مورد بازبینی و ویراستاری قرار گرفت و آماده انتشار شد.

از اعضای گروه علمی ابن سکت اهلوازی که اجرای این مصاحبه‌ها، پیاده‌سازی، تدوین، عنوان‌دهی و بازبینی آن را بر عهده داشتند تشکر می‌کنیم.

والحمد لله رب العالمین

محمد مهدی احسانی‌فر